

Весці БДПУ

Штварцальны навукова-метадычны часопіс.

Выдаецца з чэрвеня 1994 г.

№ 3(65) 2010

СЕРЫЯ 2.
Гісторыя. Філософія. Паліталогія. Сацыялогія.
Эканоміка. Культуралогія

Змест

Галоўны
рэдактар
П.Дз. Кухарчык

Рэдакцыйная
калегія:
В.В. Бушчык
(нам. галоўнага рэдактара)
Л.М. Давыдзенка
А.В. Данільчанка
А.П. Жытко
М.М. Забаўскі
І.В. Катляроў
П.В. Кікель
Г.А. Космач
А.М. Люты
У.А. Мельнік
А.І. Смолік
А.С. Цернавы
В.С. Цітоў
В.В. Шынкароў

Паліталогія

Зенчанка В.А. Асаблівасці фарміравання і развіцця палітычнай культуры беларускага грамадства.....	3
Сіманоўскі С.І. Інстытуцыялізацыя вучэбнай дысцыпліны «Правы чалавека»	7
Зенчанка В.А., Сарокін А.А. Палітычныя паводзіны чалавека ў масавым грамадстве: сутнасць, асаблівасці, тэндэнцыі	11
Худзякоў А.В. Аналітычнае забеспечэнне механізма кіравання нацыянальнай бяспекай і шляхі яго вырашэння	15
Зенчанка С.В. Тэарэтыка-метадалагічныя аспекты даследавання дзяржавай міграцыйнай палітыкі.....	18
Шэрыс А.У. Рэлігія і яе інстытуты ў кантэксце нацыянальнай бяспекі	22

Сацыялогія

Таранава А.В. Адукацыя як сацыяльны капітал і фактар павышэння ўздоўж жыцця: беларуская спецыфіка.....	26
Сячко Н.М. Інавацыйная ўспрымальнасць беларускай моладзі.....	30
Кліменка В.А. Матывацыйныя фактары прафесійной сацыялізацыі студэнтаў тэхнічнай ВНУ	34
Шушунова Т.Н. Вывучэнне самазахавальных паводзін беларускага студэнцтва: методыка канструктыўнага лінгвістычнага аналізу	39
Раманаўская С.П. Даследаванне маладзёжных субкультур у брытанскай сацыялогії.....	43
Хамутоўская С.В. Мадэлі электаральных паводзін насельніцтва Рэспублікі Беларусь.....	49
Гілеўская Л.П. Шчасце як феномен сацыялагічнай тэорыі і практикі ў кантэксце вывучэння сацыяльнага самадчування	53

Ноевікава С.І. Права людзей з абмежаванымі магчымасцямі на годную працу	58
---	----

Андрас І.А. Прадпрымальніцкая дзеянасць у Беларусі: сацыякультурныя перадумовы станаўлення і развіцця.....	61
--	----

Эканоміка

Давыдзенка Л.М., Гарміновіч В.Я., Калінін Э.М. Метадалагічныя і метадычныя аспекты эканамічнай ацэнкі і выкарыстання прыродных рэсурсаў.....	66
--	----

УДК 32.001.342.7

*С.І. Сіманоўскі,
кандыдат філософскіх навук, дацэнт кафедры палітологіі БДУ*

ІНСТИТУЦЫЯЛІЗАЦЫЯ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ «ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА»

Праблема навучання правам чалавека ў канцы XX – пачатку XXI ст. набыла надзвычай важную ролю і з'яўляецца ў вышэйшай ступені актуальнай.

Стварэнне ў 1945 г. Арганізацыі Аб'яднаных Нацый адзначыла сабой новы этап у гісторычным развіцці сусветнай супольнасці. Прыняўшы Статут гэтай арганізацыі, краіны-ўдзельніцы вырашылі аб'яднаць свае намаганні для таго, каб пазбавіцца ад наступстваў войнаў, садзейнічаць умацаванню міру і бяспекі народаў, паважаць роўнасць вялікіх і малых нацый, абараняць права і свабоды чалавека. У ім былі замацаваны мэты і ідэалы, агульныя для ўсіх

народаў свету. Новае аб'яднанне народаў, падкрэсліваецца ў дакуменце, закліканы зацвердзіць веру ў асноўныя права чалавека, у вартасць і каштоўнасць чалавечай асобы.

З гэтага часу, па сутнасці, пачынаецца працэс фарміравання новай галіны сацыяльна-гуманітарных ведаў і спецыяльнай вучэбной дысцыпліны, якая адлюстроўвае права і свабоды чалавека як складаную сацыякультурную, філософска-маральную, палітычную і прававую з'яvu. Генеральная Асамблея ААН 10 снежня 1948 г. прыняла Усеагульную дэкларацыю, у якой заклікала ўсе дзяржавы да таго, каб яны спрыялі распаўсюджванню ведаў аб правах

чалавека шляхам асветы і адукцыі, іх павазе і ажыццяўленню на практыцы. Пры гэтым падкрэслівалася, што веданне правоў – гэта вельмі важная ўмова фарміравання той асобы, якую Дэкларацыя разглядае ў якасці ідэалу свабоднага і цывілізаванага чалавека.

У 1952 г. Савет ААН па эканоміцы і сацыяльных пытаннях у сваёй рэзолюцыі № 314 заклікае ЮНЕСКА пачаць шырокую кампанію па распаўсюджванні ведаў аб правах чалавека сярод сусветнай грамадскасці праз сродкі масавай інфармацыі, літаратуру, мастацтва, праз сістэму адукцыі.

У 1968 г. Міжнародная канферэнцыя па правах чалавека, якая праходзіла ў Тэгеране, даруе ЮНЕСКА выпрацаўцаў праграмы, накіраваныя на развіццё ў грамадзян пачуцця асабістай годнасці, усведамлення імі сваіх правоў і свабод. Канферэнцыя таксама пацвердзіла, што прынцыпы, закладзеныя ва Усеагульнай дэкларацыі, павінны вывучацца на ўсіх узроўнях адукцыі, асабліва ў вышэйших навучальных установах, дзе атрымоўваюць веды будучыя выскакаваліфіканыя спецыялісты.

У 1971 г. Камісія ААН па правах чалавека настойліва рэкамендавала ўкараняць і развіваць асобныя вучэбныя дысцыпліны, што датычацца правоў чалавека, а ў 1973 г. – заклікала ЮНЕСКА развіваць адукцыю ў сферы правоў чалавека для ўсіх людзей і на ўсіх узроўнях. Улічыўшы гэтыя патрабаванні, Генеральная канферэнцыя ЮНЕСКА ў 1974 г. прыняла Рэкамендацыю, якая датычыцца адукцыі, звязанай з правамі чалавека і асноўнымі яго свабодамі. Паводле гэтай Рэкамендацыі, права чалавека тлумачацца такім чынам, як яны «выяўлены ў Статуте ААН і Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека».

У 1978 г. ЮНЕСКА ўпершыню праводзіць у Вене кангрэс, прысвечаны пытанням адукцыі ў галіне правоў чалавека. У выніковым дакументе гаворыцца, што адукцыя і выкладанне ў сферы правоў чалавека павінны засноўвацца на прынцыпах, закладзеных у Статуте ААН, Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека і іншых міжнародных актах і дамовах па правах чалавека. У ім таксама падкрэслівалася, што адукцыя і выкладанне ў сферы правоў чалавека павінна быць нацэлена на выхаванне адносін талерантнасці, павагі і салідарнасці, забеспячэнне ведаў у гэтай галіне і ўсведамленне асобай шляхоў, з дапамогай якіх гэтыя права могуць стаць часткай грамадскага і палітычнага жыцця.

Наступным важным этапам у развіцці адукцыі ў сферы правоў чалавека стаў Міжнародны кангрэс па выкладанні правоў чалавека, які адбыўся ў 1978 г. на Мальце. На ім было падкрэслена, што сістэма выкладання і адукцыі ў сферы правоў чалавека павінна быць створана ўсімі краінамі-удзельніцамі ААН. Пры гэтым яна

абавязкова павінна быць даступнай для ўсіх грамадзян і ажыццяўляцца на ўсіх узроўнях адукцыі з шырокім удзелам розных грамадскіх арганізацый і сродкамі масавай інфармацыі.

У кастрычніку 1991 г. на міжнародным семінары «Міжкультурнае вывучэнне правоў чалавека», які праходзіў у Аўстріі, было адзначана, што асноўнымі аспектамі выкладання правоў чалавека з'яўляюцца:

- навучанне правам павінна мець два ўзроўні: змястоўны і практычны;
- яно павінна пачынацца на дашкольным і пачатковым школьніх узроўнях;
- навучанне павінна праходзіць у спрыяльных умовах. На гэты працэс павінны ўпłyваць такія фактары, як этычныя стандарты, арганізацыя і дысцыплінарная палітыка ў школе;
- навучанне правам чалавека мае сваю спецыфіку ў сэнсе методыкі выкладання, паколькі ў гэтым працэсе самы актыўны ўдзел могуць прымаць не толькі настаўнікі і навучэнцы, але і бацькі;
- навучанне правам чалавека павінна пранізвіваць усю адукцыйную сістэму, кожны прадмет па-свойму можа і павінен уключаць элементы правоў чалавека.

У сакавіку 1993 г. у Манрэалі ЮНЕСКА і Цэнтр ААН па правах чалавека праводзіць Міжнародны кангрэс па адукцыі ў галіне правоў чалавека і дэмакратыі. Асноўным дакументам Кангрэса стаў Міжнародны план дзеяння ў сферы адукцыі правоў чалавека і дэмакратыі. Ён прадугледжваў агульную стратэгію для ўзгодненых дзеянняў па пытаннях пропаганды правоў чалавека. Мэта Міжнароднага плана заключалася ў фарміраванні культуры правоў чалавека і развіцці дэмакратычных грамадстваў, якія дадуць магчымасць асабнаму чалавеку або групам людзей вырашаць свае проблемы і супярэчнасці шляхам ненасильных метадаў. Для яго рэалізацыі прапаноўвалася арганізація навучанне правам, свабодам і абавязкам чалавека ва ўсёй сістэме адукцыі.

У 1993 г. у Вене адбылася Міжнародная канферэнцыя па правах чалавека, на якой была прынята дэкларацыя і Праграма дзеянняў. У гэтых дакументах пазначаліся асноўныя прынцыпы і стандарты, вылучаліся найбольш важныя проблемы і вызначана праграма наступных дзеянняў у сферы адукцыі правоў чалавека. Адным з галоўных вынікаў канферэнцыі з'яўляецца прызнанне асаблівой важнасці развіцця сістэмы адукцыі правоў чалавека, што ў сваю чаргу прывядзе да ўсталявання стабільных і гарманічных адносін паміж рознымі грамадствамі, умацаванню міру і паразумення паміж людзьмі ва ўсім свеце. У Венской дэкларацыі ўтрымоўваецца заклік да ўсіх дзяржаў уклю-

чаць пытанні па правах чалавека, гуманітарным праве і дэмакратыі ў вучэбныя планы ўсіх навучальных установоў.

Генеральная Асамблея ААН (рэзолюцыя № 49/184) абвясціла перыяд з 1995 па 2004 год дзесяцігоддзем адукцыі ў галіне правоў чалавека і распрацавала план дзеянняў, які ўключае рашэнне наступных асноўных задач:

- вызначэнне патрэб для ажыццяўлення праграм і выпрацоўку эффектыўнай стратэгіі адукцыі ў галіне правоў чалавека на ўзроўні школ;
- стварэнне новых і далейшая распрацоўка існуючых праграм, а таксама стварэнне спрыяльных умоў для адукцыі ў галіне правоў чалавека на міжнародным, дзяржаўным, рэгіональным і мясцовым узроўнях;
- распрацоўку матэрыялаў па адукцыі ў галіне правоў чалавека; распаўсюджванне сярод насельніцтвы ўсіх краін Усеагульной дэкларацыі правоў чалавека і ведаў аб ёй.

Ва Усеагульной дэкларацыі правоў чалавека, у іншых міжнародных документах па правах чалавека ўтрымлена адукцыя заклік ААН да краін-удзельніц развіваць адукцыю ў галіне правоў чалавека з тым, каб яна была накіравана на поўнае развіццё чалавечай асобы, захаванне правоў чалавека і свабод, усведамленне чалавекам пачуцця ўласнай годнасці. Яна павінна садзейнічаць паразуменню, усталяванню дружлюбных адносін паміж усімі народамі, расавымі або рэлігійнымі групамі, умацаванню стабільнасці і міру. У сістэме адукцыі акцэнт павінен рабіцца на «навучанне для ўсіх», «навучанне на працягу ўсяго жыцця», а таксама на «навучанне без меж».

У апошнія гады ў мэтах развіцця сістэмы адукцыі і правядзення навуковых даследаванняў па пытаннях правоў чалавека пры садзейнічанні ЮНЕСКА ствараюцца ўніверсітэцкія кафедры па правах чалавека, дэмакратыі і міру. Да цяперашняга часу ў розных рэгіёнах свету ўжо створана некалькі дзесяткаў кафедраў – у Еўропе, Афрыцы, Арабскіх дзяржавах і Лацінскай Амерыцы. У наступным плануеца стварэнне кафедраў па правах чалавека, дэмакратыі і міры і ў іншых краінах.

Ацэнваючы дасягненні сусветнай супольнасці ў стварэнні сістэмы адукцыі ў галіне правоў чалавека, можна канстатаваць, што за перыяд, які прайшоў са дня прыняцця Усеагульной дэкларацыі, у дадзеным кірунку дасягнуты безумоўны прагрэс. Разам з тым сёння патрабуюцца дадатковыя намаганні з боку ўсіх дзяржаў свету для пераадолення існуючых недахопаў і вырашэння новых, больш складаных задач у прававым выхаванні і адукцыі навучэнцаў.

У пачатку 90-х г. пачынаецца фарміраванне сістэмы адукцыі ў галіне правоў чалавека ў дзяржавах СНД. З'яўляюцца першыя вучэбныя праграмы і дапаможнікі.

У Рэспубліцы Беларусь выкладанне спецкурсу «Правы чалавека» было пачата з сярэдзіны 90-х гг. у БДУ і Брэсцкім дзяржаўным універсітэце імя А.С. Пушкіна.

У 1996 г. выходзіць першы ў Рэспубліцы Беларусь вучэбны дапаможнік «Правы чалавека», напісаны прафесарам Брэсцкага ўніверсітэта І.І. Катляром. У 1998 г. аўтарскі калектыв (А.Д. Гусей і інш.) Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы БДУ прадставіў прыкладную праграму курса «Правы чалавека» для студэнтаў вышэйших вучэбных установоў (праект).

У 2001 г. выдаюцца вучэбны дапаможнік прафесара Н.Н. Беляковіч «Правы і свабоды чалавека», прафесара У.А. Бажанава «Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь і права чалавека», 3.3. Бубена «Правы чалавека: дапаможнік для настайнікаў», дацэнта БДУ С.І. Сіманоўскага «Правы чалавека», у 2002 г. – вучэбны дапаможнік аўтарскага калектыву «Правы чалавека» пад рэдакцыяй дактара навук, прафесараў А.Д. Гусева і Я.С. Яскевіч, у 2006 г. – вучэбны дапаможнік доктара юрыдычных навук, прафесара Г.А. Васілевіча і дацэнта БДУ А.У. Шаўцовой «Правы чалавека» і інш.

23 чэрвеня 1998 г. у Рэспубліцы Беларусь у год 50-годдзя прыняцця Генеральнай Асамблея ААН Усеагульной дэкларацыі правоў чалавека па праблеме правоў чалавека праводзяцца парламенцкая слуханні, на якіх прымалі ўдзелы, у тым ліку Міністэрству адукцыі Рэспублікі Беларусь. Міністэрству адукцыі было рэкамендавана:

- увесці абавязковы курс «Правы чалавека» ў дзяржаўных вышэйших, сярэдніх спецыяльных і прафесійна-тэхнічных вучэбных установах, сярэдніх школах;
- распрацаваць цыкл лекцый, якія накіраваны на развіццё палітычнай свядомасці маладых людзей;
- падрыхтаваць сумесна з зацікаўленымі міністэрствамі і ведамствамі і выдаць дапаможнікі, каментары і тлумачэнні, а таксама наладзіць выпуск плакатаў, дыяфільмаў, буклетаў з адаптаванымі тэкстамі юрыдычных дакументаў, разлічаных на дзіцячае ўспрыманне [1, с. 169].

Для выканання гэтых рэкамендацый пастановай калегіі Міністэрства адукцыі ад 30 чэрвеня 1998 г. № 12.2 «Аб стане і перспектывах развіцця гуманізацыі і гуманітарызацыі адукцыі ў ВНУ рэспублікі» курс «Правы чалавека» быў уключаны ў пералік дысцыплін, вывучэнне якіх з'яўляецца абавязковым для студэнтаў ўсіх навучальных установоў Рэспублікі Беларусь.

Стварэнне сістэмы адукцыі ў галіне правоў чалавека з'яўляецца актуальнай праблемай для ўсіх краін свету, у тым ліку і для Рэспублікі Беларусь.

Па даных сацыялагічнага апытання, праведзенага сярод жыхароў г. Мінска, на пытанне: «З якімі дакументамі ААН аб правах чалавека Вы знаёмы?» – 70 % рэспандэнтаў адказалі, што ні з якімі, Усеагульную дэкларацыю правой чалавека чыталі толькі 11 %, Міжнародны біль аб правах чалавека – 3 %» [2, с. 83]. Гэта дазваляе зрабіць выснову аб tym, што наша грамадства ўсё яшчэ не дастаткова добра адукавана ў гэтай сферы і таму ўключэнне правой чалавека ў сістэму адукацыі з'яўляецца надзённай задачай сучаснага беларускага грамадства. Аднак гэта складаная проблема.

Для таго каб карыстацца правамі і свабодамі, неабходна іх ведаць. Найбольшым патэнцыялам у рацэнні гэтай задачы валодаюць навучальныя установы сістэмы адукацыі. Гэта пацвярджаюць і даныя сацыялагічнага апытання, падчас якога 70 % апытаных лічаць, што права чалавека неабходна вывучаць у навучальных установах [2, с. 84].

У Рэспубліцы Беларусь зроблены шэраг важных крокоў на шляху стварэння нацыянальнай сістэмы адукацыі ў галіне правой чалавека. Яна пачала стварацца з 1995 г., калі ў адпаведнасці з Нацыянальным планам дзеянняў па абароне правой дзіцяці на 1995–2000 гг. у навучальных установах краіны быў уведзены 10-гадзінны спецыяльны курс «Правы дзіцяці». Гэта было зроблена ў адпаведнасці з рэкамендацыямі ЮНЕСКА, дзе гаворыцца аб tym, што прававое выхаванне трэба пачынаць яшчэ ў дашкольным, а лепш – у малодшым школьнім узросце, у пачатковай школе. Пры гэтым галоўнай задачай адукацыі дзяцей дадзенага ўзросту ў галіне правой чалавека з'яўляецца не механічнае завучванне артыкулаў Усеагульной дэкларацыі правой чалавека, канвенцыі ААН «Аб правах дзіцяці» і закона Рэспублікі Беларусь «Аб правах дзіцяці», а фарміраванне правільнага стаўлення да іх. Вопыт педагогічнай працы ў пачатковай школе дазваляе зрабіць выснову, што малодшыя школьнікі могуць усвядомлена ўспрымаць і засвойваць веды па пытаннях правой чалавека і правоў дзіцяці.

Важным этапам на шляху стварэння сістэмы адукацыі ў галіне правой чалавека з'явіўся Указ Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 15.01.1998 г. № 36 «Аб зацвярджэнні складу Нацыянальнага камітэта Рэспублікі Беларусь і плана мераў прыемстваў па святкаванні ў Рэспубліцы Беларусь 50-годдзя прыняцця Усеагульной дэкларацыі правой чалавека». У адпаведнасці з гэтым дакументам прадугледжвалася ўвядзенне ў навучальных установах краіны спецыяльнага курса «Правы чалавека», што надало адукацыі ў галіне правой чалавека больш сістэмны і прафесійны характар. Былі распрацаваны праGRAMY па дадзеным курсе.

Разам з tym выкладанне правоў чалавека ў навучальных установах нашай краіны выявіла і мноства проблем. Да іх адносяцца: неабходнасць падрыхтоўкі і перападрыхтоўкі высокакваліфікованых выкладчыкаў па дадзеных дысцыплінах; адсутнасць у дастатковай колькасці вучэбнай літаратуры і метадычных дапаможнікаў; проблема складанасці мовы, якой напісаны шматлікія матэрыялы і дапаможнікі, пытанне іх адаптацыі для школьнікаў і студэнтаў; нізкі ўзровень прававой адукацыі бацькоў і інш.

Наступным значным этапам у працэсе стаўлення сістэмы адукацыі правой чалавека з'явілася пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь № 366 ад 15 сакавіка 1999 г., якая зацвердзіла «Нацыянальны план развіцця адукацыі ў галіне правой чалавека на 1999–2004 гг.». Ён прадугледжваў вырашэнне наступных задач:

- стварэнне шырокіх інфармацыйных магчымасцей для азнямлення ў сферы правой чалавека;
- стварэнне разгалінаванай і шматузроўневай сістэмы адукацыі ў сферы правой чалавека;
- падрыхтоўку высокакваліфікованых кадраў па гэтай спецыяльнасці;
- стварэнне вучэбна-метадычнай базы (кафедраў і лабараторый у ВНУ) для забеспечэння якаснага працэсу па правах чалавека і правах дзіцяці;
- удзел дзяржавных і грамадскіх арганізацый у развіцці адукацыі па правах чалавека;
- развіццё міжнароднага супрацоўніцтва ў гэтай сферы з ААН, АБСЕ і інш.

Такім чынам, у Рэспубліцы Беларусь створаны неабходныя ўмовы для паспяховага развіцця сістэмы адукацыі ў галіне правой чалавека. Аднак трэба зрабіць яшчэ шмат намаганняў для таго, каб яна ўзяла агульнае значэнне.

Працэс гуманізацыі адукацыі і тэндэнцыі яго развіцця аўктыўна патрабуюць вывучэння правой чалавека на ўсіх узроўнях. Аднак варта адзначыць, што гэта не дадатковыя веды, без якіх будучы спецыяліст можа абысціся, а стрыжаньне ўсёй сучаснай адукацыі – аснова адукацыі XXI ст.

ЛІТАРАТУРА

1. Проблемы прав человека / Нац. собр. Респ. Беларусь, Палата Предст.: парламент. слушания 23 июня 1998 года. – Минск, 1998. – 179 с.
2. Симановский, С.И. Права человека: учеб. пособие / С.И. Симановский. – Минск: БГПУ, 2010. – 97 с.

SUMMARY

The process of formation of new area of socially-humanitarian knowledge and the special subject matter reflecting the rights and freedom of the person as difficult socio-cultural, the filosofsko-moral, political and legal phenomenon is considered. Problems of formation of an education system in the field of human rights in Belarus are analyzed.

Паступіў у рэдакцыю 31.05.2010 г.